

MIRKO DEANOVIĆ

O TALIJANSKOM TEATRU U DUBROVNIKU 19. VIJEKA

U povijesti teatra u Dubrovniku, počevši od rinašimenta, interesantan je prilog talijanske kazališne umjetnosti. Dubrovčani su na tri načina mogli pratiti razvoj teatra na apeninskom poluotoku, bili su naime u kontaktu s njime ne samo preko lektire i preko predstava viđenih na putu po Italiji, već i preko predstava talijanskih družina (*compagnie di comici*) koje su često gostovale u njihovu gradu.¹ Bez obzira na skromnu književnu vrijednost tih predstava, njihova je pojava kod nas značajna za povijest kulture i društvenog života u našoj Ateni. Te su družine obično dolazile iz Mletaka ili iz južne Italije. Velik je u Dubrovniku bio interes za ta gostovanja glumaca i pjevača talijanskih profesionalaca obaju spolova, koji su svoje glume reklamirali ne samo programima na jednom štampanom listu, već i cijelim opernim libretima štampanim u Dubrovniku. Objavljivali su ih baš kod nas a ne u Italiji vjerojatno radi ekonomskih razloga. Slično su tada, a jamačno i s istih razloga, na putu za Beč talijanske operne družine višeput predstavljale i štamptom objavljivale u Ljubljani i librete na svom jeziku.² Ta su gostovanja u našem gradu poznata i F. M. Appendiniju, koji dapače hvali te njihove priredbe: »Hanno i Ragusei un teatro, per cui fanno venir dall'Italia buone compagnie di comici e di cantanti«.³ Osim toga tih će se dubrovačkih libreta naći i drugdje, osobito u Italiji;⁴ npr. sama knjižnica Fondazione Giorgio Cini u Mlecima posjeduje jednu od najvećih zbirka, preko 37.000 libreta.

¹ M. Deanović, »Talijski teatar u Dubrovniku XVIII vijeka«, *Zbornik iz dubrovačke prošlosti. Rešetarov zbornik*, Dubrovnik 1931, 289—305.

² St. Škerlj, *Italijansko gledališče v Ljubljani v proteklih stoletjih*, Ljubljana 1973, 93 i d.

³ F. M. Appendini, *Notizie storico-critiche sulle antichità storia e letteratura de' Ragusei*, Ragusa, I, MDCCCII, 193.

⁴ Cfr. O. G. T. Sonneck, *Catalogue of Opera librettos printed before 1800*. Washington, 1914, 93 i d.

Neke su se od tih publikacija sačuvale dosad i u nas. Sabirući s drom Tomislavom Jakićem seniorom građu za »Dubrovačku bibliografiju« (Bibliographia Ragusina 1783—1940) našao sam u nas sačuvane primjerke koji se ovdje navode.

1784

Senat Dubrovačke republike 5. maja 1784. dopušta da počnu dolaziti u Dubrovnik talijanske kazališne družine profesionalaca za cijele »stagioni« od 40 predstava.⁵ A godinu dana prije toga, 1783, štampar Carlo Occhi iz Mletaka osniva prvu štampariju u Dubrovniku.

1785

Ove su godine Dubrovčani upoznali dvije talijanske opere:

1. *Il conte di bell' umore*, dramma giocoso per musica da rappresentarsi nel teatro di questa illustre città, dedicato ai nobilissimi cavalieri. Ragusa, 1785. Nella Stamperia privilegiata, u 16ⁱ, 60 str. Autor je Marcello di Capua (zapravo Marcello Bernardini).⁶

2. *La vendemmia*, dramma giocoso per musica, čiji je libret te iste godine štampan također u istoj tiskari i opet u 16ⁱ, na 56 str., Dedicato alle signore cittadine.

1801

Tomo Krša (Chersa) 23. 10. 1801. piše iz Dubrovnika Ivanu Bizzarro u Mletke: »Questo anno abbiamo qui una compagnia comica, che oggi è arrivata da Barletta. Ce sont des mauvais sujets«.⁷ Ona dolazi dakle iz južne Italije, iz provincije Puglia.

1803

U jesen te godine prikazivale su se u našem gradu ove dvije talijanske opere:

1. *La donna di genio volubile*, komična opera slabo poznatog kompozite Marco Portogallo, za koju je libret štampan u Mlecima,

2. *L'amante per forza*, također slabo poznatog maestra Giuseppe Farinelli, za koju je libret štampao Antonio Martecchini 1803. u Dubrovniku.⁸

1804

U pokladima je te godine pjevala po svoj prilici u Dubrovniku ta ista družina koja i prethodne godine još i komičnu operu *Il furbo contro il furbo*, u svoje doba dobro poznatog kompozite iz Rima Valentino Fioravanti.⁹

⁵ Z. Šundrica, »O kazališnom i glazbenom životu starog Dubrovnika«, *Zbornik Dubrovački festival 1950—1977. Dubrovačke ljetne igre*, Zagreb 1974.

⁶ Z. Muljačić, »O drugoj dubrovačkoj tiskari«, *Anali Hist. inst. JAZU u Dubrovniku*, X—XI, Dubrovnik 1962—1963, 313.

⁷ M. Rešetar, »Stari dubrovački teatar«, *Narodna starina* I, Zagreb 1922, 102.

⁸ M. Rešetar, a. c. 102. *Enciclopedia Italiana, Appendice I*, Roma 1938, 599.

⁹ M. Rešetar, a. c. 102. J. Bersa, *Dubrovačke slike i prilike (1800—1880)*, Zagreb 1941, 144—145.

Zatim nema vijesti o tim predstavama pošto je 1817. izgorjelo tadašnje kazalište u Orsanu s vijećnicom. Novi je teatar bio u preuđešenoj starijskoj kući obitelji Gučetić prije 1824.¹⁰

1824

Jedno je talijansko glumačko društvo predstavljalo u novom teatru tragediju *Damiano Giuda tiranno di Ragusa*, koju je sastavio upravitelj tog društva Basechi. Njen rukopis imao je u rukama kapetan Antun Kaznačić.¹¹ M. A. Vidović obradio je tu legendu u talijanski pisanoj tragediji *Damiano di Ragusa*, Zara 1862.¹² Početak predstava u tom novom teatru 1823. godine potvrđuje u Dubrovniku štampani talijanski sonet za »počasnu večer« (serata di benefizio) 5. 2. 1825. glumice Camilla Guarina od G. M. D., 1 list.¹³

1830

Program od 7. oktobra 1830, također za počasnu večer jednog talijanskog glumca, odnosio se na dramu *La tremenda campana dell'un'ora* (Strašno zvonu od 1. sata) od A. F. Kotzebue u talijanskom prijevodu.¹⁴

1833

Iz domaće povijesti obrađivali su katkad razne epizode, kao npr. 14. 2. 1833. smrt hajduka Iva Trkulje, koga su žandari ubili, ali je za dubrovački teatar od toga načinjena »una ridicola rappresentazione«.¹⁵

1834

Gaetano Donizetti, *Olivo e Pasquale*, melodramma giocoso da rappresentarsi nel Teatro di Ragusa la primavera 1834. Parole di Giacomo Ferretti. Musica del maestro Gaetano Donizetti. Ragusa, Dalla Tipografia di Antonio Martecchini. S. a. u 8-i, 40 str. (Premijera u Rimu 1827).

1834

Vincenzo Bellini, *Invito teatrale* per la sera di sabbato 10 maggio 1834. Gentili Sign. Ragusei (...) La prima donna contralto Carolina Biagelli Vi prega di concorrere alla sua serata di benefizio, in cui si offre l'opera (...) *I Capuleti e i Montecchi* di Vincenzo Bellini. Ragusa. Dalla Tipografia di Antonio Martecchini, u 4-i, 1 list. (Premijera u Mlecima 1830).

Pjevale su se tada i druge opere kao npr. *L'esiliato di Babilonia* i *Chiara di Rosenberg*, za koje se ne kaže čije su. M. Rešetar tvrdi da je autor ove druge kompozitor Luigi Ricci.¹⁶

¹⁰ M. Rešetar, a. c. 103.

¹¹ E. Kalik, »Damjan Juda (Zuda) tiranin dubrovački«, *Srd* II, Dubrovnik 1903, 33—38. A. Marinović, *Enciklopedija Jugoslavije* 4, Zagreb 1960, 552.

¹² M. Rešetar, a. c. 103.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

1838

Vincenzo Bellini, *Norma*. Tragedia lirica da rappresentarsi nel nobile Teatro di Ragusa nel carnevale del 1838. Ragusa, Tipografia Martecchini MDCCCXXXVIII u 8-i, 37 str. (Premijera u Scali u Milanu 1831).

1839

Ove su godine štampana i prikazana u Dubrovniku četiri libreta talijanskih opera: tri Donizettija i jedan Rossinija. Gaetano Donizetti, 1. *Elisir d'Amore*. Melodramma giocoso in due atti da rappresentarsi nel Teatro di Ragusa nel carnevale e quaresima 1839. Parole di Felice Romani. Musica del maestro Donizetti. Ragusa. Co'tipi di Pier-Francesco Martecchini, u 8-i, 38 str. (Premijera u Milanu 1830).

2. *Lucia di Lammermoor*. Dramma tragico da rappresentarsi nel Teatro di Ragusa la primavera dell'anno MDCCCXXXIX. Parole di S. Camerano. Ragusa. Dalla Tipografia Martecchini, u 8-i, 35 str. (Premijera u Napulju 1835).

3. *Belisario*. Tragedia lirica in tre parti (...) da rappresentarsi nel Teatro di Ragusa nel carnevale 1839. Ragusa. Coi tipi di Pier-Francesco Martecchini, u 8-i, 36 str. — U predgovoru se kaže da je tragedija od Holbeina, prerađena za scenu od Luigi Marchionni. Na str. 7: Poesia del Sig. Salvatore Cammarano. Musica del maestro Gaetano Donizetti. (Premijera u Mlecima 1836).

4. Gioacchino Rossini, *Semiramide*. Melodramma tragico da rappresentarsi nel Teatro di Ragusa nella primavera 1839. Poesia di Gaetano Rossi. Musica del Sig. maestro cav. Rossini. Ragusa. Dalla Tipografia di Pier-Francesco Martecchini, u 8-i, 39 str. (Premijera Mleci 1823).

1840

Gaetano Donizetti, *Marin Faliero*. Azione tragica in tre atti da rappresentarsi nel nobile Teatro di Ragusa nel carnevale 1840. Ragusa s. a. Dalla Tipografia di Piet. Franc. Martecchini, u 8-i, 56 str. — Na str. 4: Poesia del Sig. Giovanni Bidera. Musica del maestro cav. Sig. Gaetano Donizetti. (Premijera u Parizu 1835).

1850

I. A. Kaznačić. — Jedno talijansko društvo prikazalo je te godine i veselu igru *Funerali e danze* dubrovačkog književnika dra Iva Augusta Kaznačića, u kojoj je obrađena jedna vesela epizoda iz autorova sveučilišnog života. To je bila jedna vrsta operete, za koju je muziku složio Ivan Jakšić, vjerojatno Dubrovčanin.¹⁷

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ M. Rešetar, a. c. 105—106.

Pošto je staro kazalište Orsan (brodogradilište) u gradskoj luci izgorjelo, vlastelin Luko Bundić (Bonda) dobio je 1863. dozvolu da može na ruševinama izgorjelog sagraditi novi teatar, po njemu nazvan Bundićev. Otad su u Dubrovniku češća gostovanja Talijana, ali od početka prvog svjetskog rata nema više tih gostovanja i tu glume domaći umjetnici i amateri.¹⁸

1895 (?)

Joaquin Valverde, *La gran via*. Zarzuela, rivista comico-satirica madrilená in un atto del maestro Valverde, Ragusa, Srpska dubrovačka štamparija di A. Pasarić. S. a., u 8-i, 14 str. (Premijera 1886).

Te su družine katkad nastavile svoja gostovanja i na početku 20. vijeka, ali njihova umjetnička vrijednost nije bila prvorazredna. Kazališna publika u našem gradu malobrojna nije ekonomski privlačila glumce na dalek i riskantan put preko Jadrana. Donedavno je bio živ još pokoji starac koji se sjećao tih predstava, kao npr. profesor Milan Rešetar (1860—1942) iz svog djetinjstva.¹⁹ Jednako je i kasnija moja generacija upoznala neke od tih talijanskih opera, kako mi potvrđuje i moj kolega u dubrovačkoj gimnaziji dr Dane Knežević, sada u Zagrebu. Bili smo naučili napamet neke arije osobito iz Mascagnijeve *Cavalleria rusticana* (1889), Leoncavallovih *I pagliacci* (1892) i Puccinijeve *La Bohème* (1896), te smo ih zviždukali i pjevuckali preko dana izvan teatra. Karakteristično je za ovo malo kazalište (bez galerije) da su komadi s njihova repertoara dospjeli u Dubrovnik nekoliko godina nakon njihovih premijera u Italiji.

Osim drama i opera u dubrovačkom su se teatru 19. vijeka davale i predstave talijanskih marioneta i muzičke akademije gostiju profesionalaca. Ali su i domaći amateri priređivali prigodne recitacije s pjevanjem i sviranjem, kao npr. *Per il giorno natalizio di Sua Maestà (...)* Francesco *I Inno e Cantata* eseguita in musica dalla Compagnia del Teatro de' dilettanti in Ragusa MDCCCXXII, u 8-i, 7 str.

Priređivali su katkad i tzv. »serate di beneficio« (počasne večeri) s deklamacijama pri odlasku iz Dubrovnika istaknutih umjetnika, kao npr. *Sonetto dedicato al dotto e virtuoso pubblico della città di Ragusa* del Signor Andrea Colten (...) in occasione della sua serata di beneficio. Ragusa. Dalla Stamperia di Antonio Martecchini. S. a. 1 list.

Teško je kazati da li je u slučajnoj ili u uzročnoj vezi vremenska koincidencija potpunog zastoja domaće dramske djelatnosti amatera na narodnom jeziku s pojavom tih talijanskih družina u Dubrovniku u drugoj polovici 18. vijeka. Jesu li gostovanja tih glumaca bila uzrok ili posljedica izumiranja dubrovačke drame? Tradicionalni tip glume čini se da je već zastario i da je kazališna publika tražila nove oblike. Slična se pojava tada javlja i u Italiji, gdje opera uzimlje maha.

¹⁸ B. Bersa, o. c. 144.

¹⁹ M. Rešetar, a. c. 103.

Treba još vidjeti da li je repertoar tih družina utjecao na razvoj domaće drame. Jedan je karakterističan primjer u 18. vijeku Antun Gleđević (1659—1728), koji tri talijanska operna libreta prenosi u tradicionalni oblik Palmotićeve drame u tipičnim kiticama po četiri osmerca.²⁰

U Društvu Dubrovčana u Zagrebu 5. 12. 1977. Slobodan P. Novak održao je informativno predavanje s naslovom »Talijanski glazbeni teatar u starom Dubrovniku«.

Riassunto

INTORNO AL TEATRO ITALIANO A RAGUSA NEL SECOLO XIX.

Sulle compagnie italiane di comici e di cantanti a Ragusa nell'Ottocento. Sui libretti d'opera italiani stampati a Ragusa.

²⁰ M. Deanović, »Die Übersetzungen des Anton Gleđević«, *Archiv für slavische Philologie* 36, Berlin 1916, 378—413. Idem, »La fortuna di Apostolo Zeno nell'oltre Adriatico«, *Atti dell'Accademia degli Arcadi* N. S. VII—VIII, Roma 1939, 169—211, J. Dayre, »Talijanski original Gleđevićeva "Belizarija"«, *Dubrovačke studije*, Zagreb 1938, 89—91.